

YAŞLI İSTİSMARI VE İHMALİ

Fatma ARPACI*

Bahtiyar BAKIR**

ÖZ

Yaşlılık dönemindeki fiziksel ve sosyal değişimlerle birlikte yaşanan ekonomik güçlükler yaşlı bireyin evde veya kurumda bakımında bakım ilişkisinin yeterince desteklenmediği durumlarda yaşlı istismarı ve ihmali gündeme gelebilmektedir. İstismar farklı disiplinlerin birlikte yaklaşımını gerektirmektedir. Ancak ailesi ya da yaşlı bakım çalışanları her zaman yaşlı bireylerle birlikte olmalarından dolayı gerçek ve şüpheli durumları tespit etmede ve bunlara müdahale etmede en önemli konumdadırlar. Yaşlı istismarı ve ihmali önlemede sağlık profesyonellerinin ve yaşlı bakım çalışanlarının farkındalığı, istismar ve ihmal belirtilerini tanıması ve risk gruplarını bilmesi yaşlı bireye yardım etmede son derecede önemlidir. Yaşlı istismarı ve ihmalinin hiçbir şekli kabul edilemez. Bu nedenle alınacak önlemler ve çeşitli girişimlerle yaşlı istismarı ve ihmalinin önlenmesi ve saptanması gerekmektedir. Yaşlı bireylerin hak ettikleri insan onuruna yakışır şekilde yaşamalarına yönelik hizmetlerin ve imkânların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, istismar, ihmal, yaşlı istismarı, yaşlı ihmali

ELDER ABUSE AND NEGLECT

ABSTRACT

The economic difficulties experienced with the physical and social changes during the aging period can come to the aged due to the abuse and neglect of the elderly person in the home or institutional care where the care relation is not supported sufficiently. Exploitation requires the co-operation of different disciplines. However, family or elderly care workers are always at the forefront in identifying and interfering with real and suspicious situations because they are always together with elderly individuals. It is of most importance that elderly individuals care for elderly abuse and neglect, recognize the manifestations of abuse, abuse and neglect of health professionals and elderly caregivers, and know the risk groups. No form of elder abuse or neglect is acceptable. For this reason, it is necessary to determine and prevent

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, arpacif@gazi.edu.tr

** Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, bahtiyar.bakir@gazi.edu.tr

Geliş Tarihi: 02.08.2017 - Kabul Tarihi:23.11.2017

elder abuse and negligence through measures and various initiatives to be taken. The services and possibilities for life that the elderly people are worthy of must be provided in proportion to the human dignity that they deserve.

Key Words: Elderly, abuse, neglect, elder abuse, elder neglect

GİRİŞ

Yaşlanma, her canlı için intrauterin yaşamda başlayıp, ölüme kadar süren bir değişim süreci olarak kabul edilmektedir. Teknolojinin insan yaşamına sağladığı kolaylıklar, tıptaki gelişmeler, sağlığı koruma ve sürdürme konusunda bilinçlenme, beklenen yaşam süresini uzatmış ve böylece toplumda yaşlı nüfus oranı artmıştır. Gelişmiş ülkelerde yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilen 65 yaş ve üzeri nüfus, genel nüfus içinde önemli oranda artış göstermiştir (Arpacı, 2005, s.27; Kalınkara, 2011, s.1).

Yaşlılık insan yaşamının son aşaması ve bireyin ileri yaşlanma devresi olarak kabul edilir (Kalınkara, 2011, s.7-8). Yaşlılık dönemindeki fiziksel ve sosyal değişimlerle birlikte yaşanan ekonomik güçlükler yaşlı bireyin evde veya kurumda bakımında bakım ilişkisinin yeterince desteklenmediği durumlarda yaşlı istismar ve ihmali gündeme gelebilmektedir. Yaşlı istismar ve ihmali, eş istismarı ve aile içi şiddet olayları ile ilgili olan bir olgudur. Yaşlı istismarı terimi şiddet eylemlerini ve kötü davranmayı içine almaktadır

Yaşlı ihmali ise bakmakla yükümlü bireylerin (aile üyeleri, sosyal kurum çalışanları, özel bakıcılar), yaşlı bireyin günlük gereksinimlerini karşılamamasıdır. Ayrıca yaşlının fiziksel güçsüzlük, mental hastalık, yetersizlik durumunda gereksinim duyduğu hizmet ve bakımı alamaması ya da yetersiz alması olarak da tanımlanmaktadır (Kalınkara, 2011, s.135-136).

Yaşlı istismarı ve ihmali geçmişte olduğu gibi günümüzde de gizli bir problemdir. Eş ve çocuk istismarı yıllardır tanınmasına rağmen, yaşlı bireylerin istismarı toplumun dikkatini ilk olarak 1970’li yıllarda çekmiştir (Uysal, 2002). İstismar ve ihmali tüm ırklarda ve dini sınıflarda tanımlanmakta ve tüm sosyo-ekonomik düzeylerde görülmektedir. Genel olarak 60 ve üstü yaşta görülmekte olan yaşlı istismarı, kendisini korumada yetersiz olan bireylerde acı ve üzüntüye yol açan olaylar olarak tanımlanırken, Amerikan Tıp Konseyi yaşlı istismarını yaşlı bireye zarar veren ve onu tehdit eden davranışlar ve ihmalkârlıklar olarak ele almaktadır. İstismar bireysel istismar, yaşlıya yönelik kötü davranış, fiziksel acı, duygusal çöküntü ve ekonomik kaygı ile sonuçlanan her türlü davranışı kapsamaktadır. Yaşlıların ihmali ise yetersiz beslenme, giyim ve konut gibi temel ihtiyaçların karşılanmamasını içermektedir (Eliopoulos, 2001; Küçükkaraca, 2000).

Yaşlıların yaşam süresinin uzaması, bakan kimseye yük olması, ekonomik durumun yetersiz olması, ev koşullarının iyi olmaması, aile içi şiddet, yaşlı-

ların rol ve statüsünün azalmasına neden olan kültürel değişiklikler, gençlerden daha az saygı görme gibi nedenler yaşlı istismarını arttırmaktadır. Yaşlı tek başına yaşlanmamaktadır, bir toplum içinde bir çevrede bulunmaktadır. Eşi ve çocukları ile yaşayan yaşlıların daha çok fiziksel ve psikolojik istismara uğradıkları, yalnız yaşayan yaşlıların ise ekonomik istismara uğradıkları görülmektedir. Aile içi istismarın çok fazla olduğu tahmin edilmekle birlikte sayısı bilinmemektedir. Yaşlılar yakınlarına bağımlı oldukları için onların bu tür davranışlarını bildirmekten kaçınılmaktadırlar (Artan, 1996; Küçükkaraca, 2000). Ancak yapılan bazı tahminler pek çok yaşlının aile içinde şiddete uğradığı şeklindedir. Yaşlının bu bağımlılığı istismarını kolaylaştırır, çünkü yaşlı zayıf konumdadır ve diğerlerine ihtiyacı bulunmaktadır. Uysal (2002)'a göre yaklaşık olarak yaşlıların % 3-4'ü; travma, tıbbi sorunlara dikkat edilmemesi, kötü hijyen ve su kaybı, uygun olmayan ev koşulları, incinme, sözel istismar, ekonomik istismar, zorla eve hapsedilme veya aile üyeleri, komşular, yabancılar ya da yaşlıya bakım veren görevliler tarafından istismar edilmektedirler.

Yaşlı İstismarı

Genel olarak yaşlı istismarı, yaşlı bireyin sağlık ya da iyilik halini tehdit eden ya da zarar veren herhangi bir davranıştır. İstismar bedensel, psikolojik ya da ekonomik olabilir, aynı zamanda ihmale de dönüşebilir (Akdemir vd., 2008).

Uluslararası Yaşlı İstismarının Önlenmesi Kuruluşu ve Dünya Sağlık Örgütü Toronto Deklarasyonu'nun "Güven beklentisi olan herhangi bir ilişkide yaşlıya zarar veren veya strese sokan tek ya da tekrarlayan uygunsuz davranışlarda bulunulması" şeklindeki tanımı yaşlı istismarının en yaygın kullanılan tanımıdır. Yaşlı istismarı "yaşlı bireyin sağlık ve iyilik halini tehdit eden veya zarar veren herhangi bir davranış" veya "belli bir zaman dilimi içerisinde bir yetişkin tarafından yaşlının o kültürde kabul edilmeyen bir davranışa maruz kalması" şeklinde tanımlanmaktadır.

Herhangi bir yerde meydana gelebilen istismar ve ihmalinin en çok oluşabileceği yerler arasında yaşlının kendi evi, hastane, huzurevleri, günlük bakım evleri sayılmaktadır. Çalışmalar istismar ve ihmalin her toplumda, her ekonomik düzeyde, etnik ve dini yapıda oluşabileceğini göstermektedir. Gizli ve sosyal bir sorun olan yaşlı istismarı ile ilgili yeterli ve doğru verilere ulaşmak zordur. Gelişmiş ülkelerde de resmi bildirimler tahmin edilenden daha düşüktür (Yeşil vd., 2016).

Yaşlı İstismarı Türleri ve Belirtileri

Yaşlı istismarı ailesel, kurumsal ve kendi kendini ihmal olmak üzere üç temel grupta incelenmektedir. Ailesel yaşlı istismarı, yaşlı bireye kendi evinde ya da kaldığı başka bir ev ortamında kötü muamelede bulunulmasıdır. Kurumsal istismar, yaşlı bireylerin yaşamlarını sürdürmeleri için oluşturulmuş

yerlerde (huzur evleri, yaşlı bakım evleri gibi) yaşlı bireye kötü muamelede bulunulmasıdır. Kendi kendini ihmal, yaşlı bireyin sağlık ya da güvenliğini tehdit eder bir şekilde, tek başına yaşama davranışını belirtir. Yaşlı istismarı fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik istismar şeklinde olabilir.

Fiziksel istismar: Yaşlı bireyin güvendiği veya yaşlı bireye bakan birisi tarafından güç kullanarak vücuda zarar verme, ağrı verme, yetersizliğe yol açma, fiziksel olarak engel olma, zorla besleme ve yatakta tutma gibi eylemlerdir. Vurmak, tokatlamak, yakmak, dövmek, bağlamak, fazla ya da yanlış ilaç vermek fiziksel istismar örnekleridir. Yaşlı bireyin fiziksel istismara uğramış olabileceğini gösteren başlıca belirtiler; boyun ve kollardaki çürük, morluk gibi izler, el ve ayak bileğindeki kamçı ya da halat izleri, tekrarlanan, açıklanamayan yaralar, yaralanma hakkındaki çelişkili, kaçamak ifadeler ve tutumlar, tekrarlanan yaralanmalarda aynı sağlık kurumuna gitmeyi reddetme gibi durumlardır.

Psikolojik istismar: Yaşlı bireyin güvendiği konumda olan birisi tarafından sözel veya sözel olmayan yolla ruhsal açıdan acı veren veya strese sokan davranışlardır. Bağırarak, hakaret etmek, korkutmak, suçlamak, göz ardı etmek ya da aşağılamak gibi örnekler psikolojik istismarı içerir. Sık görülen psikolojik istismar örneklerinden biri de, kişiyi fiziksel ya da mental bir durumu gerektirmemesine rağmen huzurevine göndermek ile tehdit etmektir. Başlıca psikolojik istismar belirtileri arasında; bireyin cevap vermemesi, iletişim kurmaması, şüpheli ve mantıksız korku yaşaması, sosyal ilişkilerde ilgi eksikliği olması, kronik fiziksel ve psikolojik sağlık problemlerinin olması sayılabilir.

Cinsel istismar: Cinsel istismar yaşlı bireyin isteği dışında, diğer deyişle bireyin kendi rızası olmadan herhangi bir cinsel aktiviteye zorlanmasıdır. İsteği olmadan dokunma, tecavüz, zorla soyunma, açık şekilde cinsellik içeren fotoğraf çekme gibi örnekler cinsel istismarı içerir. Başlıca cinsel istismar belirtileri olarak; açıklanamayan anal ve vajinal kanama, kanlı, yırtık giysiler, göğüslerdeki çürük ve morluklar, cinsel ilişki ile bulaşan hastalıklar ve vajinal enfeksiyonlar sıralanabilir.

Ekonomik istismar: Zihinsel yetersizliği gösterilmeyen yaşlı bireylerin sivil ve hukuki haklarının ihlal edilmesi, yasadışı ya da izinsiz olarak mallarının, parasının, banka/emeklilik hesabının ya da diğer değerli varlıklarının kullanılması ve değiştirilmesi, kendi evinden çıkartılması ve hile yolu ile vekâletname alınması ekonomik istismar örnekleridir.

Sözü edilen bu istismar türlerini yapan kişiler kontrol ya da otorite pozisyonundaki herhangi bir kişi olabilir. Bu kişi eş, çocuk, akraba, arkadaş ya da komşu, gönüllü yardımcı, hizmetçi, sağlık görevlisi, sosyal hizmet görevlisi, yaşlı bakım çalışanı ya da çevredeki başka görevli kişi olabilir (Anme, 2004, Koştu,2005; Şahin ve Yağan, 2013, s.290-291; Beşer ve Kıssal, 2016, s.201-202; Yeşil vd., 2016).

Yaşlı İhmali

Yaşlıya yaklaşım sorunlarından biri de yaşlı ihmali. Yaşlı ihmali, yaşlı bireyi, yiyecek, giyecek, ısınma gibi temel gereksinimlerinden mahrum etmek olarak tanımlanabilir. Bilerek veya bilmeyerek yaşlı bireyden yiyecek, içecek, ilaç, protez, gözlük, işitme cihazı vb. tıbbi cihaz gibi ihtiyaçlarını esirgemek, bakım vermedeki sorumluluklarını yerine getirmede isteksiz davranarak veya reddederek, yaşlı bireye duygusal, fiziksel acı ve sıkıntı vermektir. Yeme, giyinme, ısınma, kişisel hijyen gibi gereksinimlerin karşılanmaması, uzun zaman yalnız bırakılması gibi örnekler ihmali içermektedir.

Ayrıca yaşlı ihmalinin varlığını gösteren durumlar;

- Yaşlı bireyin bedensel temizliği ya da giyinmesine yardım etmede yetersizlik,
- Yaşlı bireyin bedensel ve ruhsal sağlık gereksinimlerini sağlamada yetersizlik (yaşlının tedaviyi reddettiği durumları içermez),
- Yaşlı bireyin sağlığını ve güvenliğini tehdit eden zararlardan korumada yetersizlik,
- Yaşlı bireyin bakımına gerekli dikkat ve özen göstermesinde yetersizlik (kendi kendini ihmal).

Yaşlı ihmali gösteren belirtiler arasında; yatak yaraları, aşırı zayıflama, kilo kaybı ve gözlerde çökme, dehidratasyon, bireysel hijyenin kötü olması, yatak ya da elbiselerin kirli olması, tedavi edilmeyen mental ya da fiziksel rahatsızlıklar, görünen yaralarını inkâr etme ya da fazla açıklama yapma, ilacını almama sayılabilir.

İhmal yaşlının sosyal, fiziksel, duygusal ihtiyaçlarını karşılamada bilinçli veya bilinçsiz yetersizliktir. İstismarda şiddeti uygulayan kişi aktif bir tutum içerisindeyken, ihmalde ihmali eden kişi daha çok pasif bir tutum içerisinde (Kıssal ve Başer, 2009; Şahin ve Yağan, 2013, s.290; Yeşil vd., 2016).

Yaşlı İstismar ve İhmali için Risk Faktörleri

Yaşlı istismarı ve ihmali hem yaşlı birey hem de bakım veren açısından bazı risk faktörleri bulunmaktadır.

Yaşlı Bireye Ait Özellikler:

- Bağımlılık ve yetersizlik hali (sağlık sorunları, ekonomik nedenler vb),
- Kalabalık aile ortamı içerisinde yaşaması, statü ve güç kaybına uğraması,
- Dul veya boşanmış olması,
- Yalnız yaşaması ve izole olması,
- Cazip maddi kaynağının olması,
- Mental yetersizliğinin ve özür lülüğün olması,
- İleri yaşlarda (85 ve üzeri) olmasıdır.

İstismarcıya Ait Özellikler:

- Üstlendiği bakım rolünü benimsememesi ve zorunlu yapması,
- Bakım verdiği kişiyle zıt olması ve kırgın roller üstlenmesi,
- Kişilik problemleri (düşük benlik saygısı, düşünce ve davranışlarının kontrol edememe),
- Parasal ve tıbbi problem, evlilik çatışması, işsizlik gibi dış stresörler,
- Madde bağımlısı olması,
- Şiddet ve istismarı çözüm olarak algılamasıdır.
- Sosyal ve Kültürel Özellikler:
- Toplu ve birlikte yaşama,
- Maddi problemler (işsizlik),
- Aile içi şiddet ve uyumsuzluk,
- Sosyal destek eksikliği,
- Yaşam tarzı, özel hayatın olmaması,
- Şiddetin nesiller boyu görülerek öğrenilmesi,
- İstimara karşı toplumun göstereceği tepki (dini, ailesel),
- Aile bireylerinin yaşlıya bakmak konusunda kültürel olarak koşullanması,
- Şiddetle ilgili kültürel inanışlar,
- Cinsiyet ayrımcılığıdır (Kalınkara, 2011, s.145-146; Yeşil vd., 2016).

Yaşlı İstismarı ve İhmalinin Nedenleri

Yaşlı nüfusun hızla artması, sosyal güvenlik ve destek sistemlerinin yetersizliği, kötüleşen ekonomik nedenlere bağlı olarak yaşlının istismarı ve ihmali de artmaktadır. İstismar ve ihmal açısından özellikle güçsüz, mental bozukluğu ya da depresyonu olan, gereksinimlerini karşılamada başkalarına bağımlı olan yaşlı bireyler riskli gruplardır. Yaşlı istismar ve ihmalinin nedenlerini; ailesel, kültürel, kurumsal, bakım verici ve yaşlı bireyle ilgili faktörler şeklinde sınıflayabiliriz. Ailesel nedenler arasında; ailede şiddet öyküsü olması, bireye bakmakla ilgili bilgi ve beceri eksikliği, stres ya da sosyal izolasyon yaşama, yaşlı bireyle ortak yerde yaşamının ya da bireye bakmanın getirdiği ekonomik yük sayılabilir. Kültürel faktörler arasında; yaşlı bireyin yaşlılığı algılayışı, toplumun yaşlılıkla ilgili inançları, değerleri ve yaşlıya gösterdiği saygı gibi nedenler sayılabilir. Kurumsal faktörler olarak kurumlarda yaşayan yaşlıların güçsüz ve incinebilir olması, kurumda çalışan personelin düşük ücretli, yetersiz ve aşırı çalışıyor olabilmesi, kurum yöneticilerinin ve çalışanlarının istismar ve ihmal belirtilerine karşı duyarsızlıkları, değer ve görenekleri, yetiştirilme şekli ve eğitimleri gibi nedenler sayılabilir. Bakım verici ile ilgili nedenler arasında; bakım vericinin hasta olması, düşük benlik saygısı, düşünce ve davranışlarını kontrol edememe gibi kişilik problemlerinin olması, üstlendiği bakım rolünü benimsememesi ya da zorunlu yapması, bakım verdiği kişiyle anlaşamaması, öfke duyması ve ilaç, alkol

gibi bağımlılığının olması, işsizlik, evlilik çatışması, parasal ve tıbbi konularda kişisel krizler yaşaması, ekonomik olarak yaşlı bireye bağımlı olması gibi nedenler sayılabilir. Yaşlı bireyle ilgili faktörler arasında da yaşlı bireyin fiziksel ve zihinsel yetersizliğinin olması, kendini koruma ve kurtarma yeteneğinin olmaması, güçsüz olması ve başkalarına gereksinimlerini karşılamada bağımlı olması, alkol ya da ilaç bağımlılığının olması, sürekli düşme sorununun, inkontinansının ve şiddet içeren sözel davranışlarının olması gibi nedenler sayılabilir. Yaşlı istismarı ve ihmali en önemli sorun problemin farkında olamamak ya da saptanmasındaki zorluklardır. Bu zorlukların nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Ailenin kutsal sayılması, dokunulmazlığının olması ve başkaları tarafından aile yaşantısına müdahale edilmesinin kabul edilemez olmasıdır. Bu özellik geleneksel toplumlarda daha belirgin olarak dik-kati çekmektedir. Bu nedenle ailenin sorunlarına yönelik girişimler etkin yapılamamaktadır.
- Yaşlı istismarı huzurevleri, bakım evleri ya da bireyin yaşadığı ev ortamında gelişmekle birlikte, en fazla bireyin yaşadığı ev ortamında gerçekleştiği görülmektedir. Yaşlı birey çok az bazen de hiç evin dışına çıkmayabilir bu nedenle yaşlıya uygulanan istismarın, aile üyeleri dışındaki bireylerden saklanması kolaydır. Ayrıca huzurevleri ve bakımevlerinde denetim eksikliği, kurum çalışanları ve yaşlıların çeşitli kaygıları nedeniyle sorunları görmezlikten gelmeleri durumunda istismar ve ihmal fark edilemeyebilir.
- Yaşlı bireyler aileleri ya da akrabaları tarafından yapılan istismarı bildirmek istemeyebilir. Yaşlı bireyin ailesi istismar ve ihmal uyguladığını kabul etmeyebilir, sorunun farkında olmayabilir ya da probleme kendisinin sebep olduğunu düşünür, ailesinin davranışlarından utanabilir ya da bu olayı birilerine söylediğinde yakınlarının kendisine daha kötü davranabileceklerinden ve herhangi bir kuruma gönderileceğinden korkabilir.
- Yaşlı istismarını ortaya çıkarabilecek yaşlı bakım çalışanı, sosyal hizmet uzmanı gibi personelin yetersizliği olabilir. Yaşlı bakım çalışanı ya da sosyal hizmet uzmanı yaşlıda görülen ezik, morarma, malnütrisyon ya da içine kapanıklık durumunun yaşlılıktan kaynaklandığını düşünerek sorgulama gereği bile duymayabilirler. Böyle bir yaklaşım sonucunda yaşlı istismarı ve ihmali atlanabilir. Ayrıca yaşlı bireyin bakımını sağlayan sağlık personelinin problemi bildirme ve kaydetmedeki yetersizlikleri, düzenli ve sürekli bir evde bakım hizmetinin bulunmaması da istismarın ve ihmali önlenmesi ve saptanmasına yönelik sorunları artırmaktadır (Akdemir vd., 2008; Yeşil vd., 2016).

Yaşlı İstismarında Koruma Düzeyleri

İstismar farklı disiplinlerin birlikte yaklaşımını gerektirmektedir. Ancak yaşlı bakım çalışanları her zaman yaşlı bireylerle birlikte olmalarından dolayı gerçek ve şüpheli durumları tespit etmede ve bunlara müdahale etmede en önemli konumdadırlar. Yaşlı istismar ve ihmali önlemede atılacak ilk adımın, yaşlı bakım çalışanları ve diğer sağlık çalışanlarının konuyla ilgili bilgi, tanılma beceri ve duyarlılıklarının artırılması olduğu kabul edilmektedir. Sağlık personelinin özellikle birincil basamakta çalışanların yaşlı istismarı ve ihmali değerlendirme ve tanılama becerilerine sahip olması gerekmektedir. Yaşlı istismarında risk oluşturan etmenlerin bilinmesi tanılama aşamasını kolaylaştırır. Girişimler birincil, ikincil ve üçüncül koruma düzeyleri olarak ele alınabilir. Birincil düzey girişimler istismar ve ihmali önlemeye yönelik stratejilere odaklanırken, ikinci düzey girişimler travmayı minimize etme ve gerekli girişimleri hemen başlatmaya yöneliktir. Üçüncül düzey girişimler ise yaşlı bireyin travmadan sonraki rehabilitasyonunu kapsar (Lök, 2015; Beşer ve Kıssal, 2016, s.208).

Birincil Koruma: Bireyleri, ailelerin çeşitli yaşam stresörlerine karşı daha etkin baş etme becerileri kazandırmayı hedefler. Yaşlı bireyin, ailesinin ve çevresinin değerlendirilmesi önemlidir. Risk oluşturan bir etken belirlenmiş ise istismar oluşmadan bu etkenin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunulması gerekmektedir. Bu nedenle özellikle birincil basamakta çalışan sağlık personelinin bu konuda eğitilmeleri ve farkındalıklarının artırılması öncelikli girişimlerdenidir. Yaşlı bireyin sosyal destek ağlarını genişletmesi, sosyal ve toplumsal etkinliklere katılması konusunda cesaretlendirilmesi, ailelerin yaşlı bakımında destek sistemlerini belirlemesi, güçlü ve zayıf yönlerini analiz etmeleri, gerekiyorsa kurum bakımı gibi seçenekleri belirlemeleri, yaşlı bakımı konusunda bilgilendirilmeleri istismar ve ihmali önlemeye yönelik girişimler arasında yer alır. Toplumsal önlemler arasında ise yaşlıya yönelik hizmet programlarının artırılması (örneğin gündüz yaşlı bakım merkezleri gibi), ailelerin gereksinim duyduklarında yaşlıya bakım verecek hizmet birimlerinin oluşturulması ve bunlara ulaşılabilirliğin kolaylaştırılması yer alır.

İkincil Koruma: İkincil koruma erken dönemde istismara uğrayan yaşlı bireyleri bulmayı ve müdahale etmeyi kapsar. Bu aşamada riskli olan bireyleri istismar belirtileri bakımından izlemek önemlidir. Yaşlı bireylerde istismarı düşündürecek fiziksel bulgular ayrıntılı olarak değerlendirilmeli, yaşının birlikte yaşadığı bireylerin tutumları analiz edilmelidir. İkincil korumanın etkinliği fiziksel, mental, fonksiyonel değerlendirmenin kapsamlı olması ile ilişkilidir. Erken girişimler yanlış tedavileri önleyecektir. Bu nedenle acil servislerde ve birincil basamak sağlık hizmetlerinde çalışan sağlık personelinin yaşlı istismarının önemini farkında olmaları, riskli olabilecek bireyleri ayırt edebilmeleri ve nasıl değerlendirecekleri konusunda yetkin olmaları önemlidir. Yaşlı bireyin ürkek bakışları, kaçamak yanıtları, karamsar, depre-

sif halleri ayrıntılı olarak araştırılarak çok yönlü olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte yaşlı bireyin aile üyelerinin şüpheli davranışları varsa, yaşlı bireyle aşırı ilgili ve fazla koruyucu davranıyor ise istismar açısından değerlendirilmelidir. Yaşlı bireyin istismara uğradığından şüpheleniliyorsa yaşlı birey ile yalnız görüşülmeli, paylaşmasını kolaylaştırıcı bir görüşme ortamı sağlanmalıdır.

Üçüncül Koruma: Aile üyeleri ve yaşlıya yönelik rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetlerini kapsar. İstismar davranışını sergileyen bireyler ayıplanma korkusu ile sağlık çalışanı ile iletişime girmek istemeyebilirler. Ancak izlemlere devam ederek ve istismara uğrayan bireyin bakımını sağlayarak kendilerine olan güven ve saygıyı kazanmalarına destek olunabilir ve aile ile güven ortamını oluşturabilir. Üçüncül korumada yer alan diğer uygulamalar arasında fiziksel, iş ve konuşma terapileri, günlük yaşam aktiviteleri ve yemekle ilgili yardım, sosyal aktiviteler, günlük programlar, toplumsal aktiviteler, danışmanlık ve psikoterapi, aile danışmanlığı, alternatif yaşam olanakları, ev ortamını düzenleme, destek grupları, eğitim yer almaktadır. İstismar eden bireylerle iletişime geçerek onların gereksinim duydukları danışmanlık hizmetlerinin (aile danışmanlığı, evlilik danışmanlığı, destek grupları vb.) sunulması yaşlı bireye yapılacak istismarın en aza indirilmesine katkı sağlayacaktır. İstismara uğrayan yaşlı bireyin gereksinimlerinin yerine getirilmesi, bozulmuş benlik saygısının yeniden kazandırılması önemlidir (Kıssal ve Başer, 2009; Başer ve Kıssal, 2016, s.209).

Yaşlı İstismar ve İhmalinin Önlenmesinde Öneriler

Yaşlı istismarı ve ihmali önlemede sağlık profesyonellerinin ve yaşlı bakım çalışanlarının farkındalığı, istismar ve ihmal belirtilerini tanıması ve risk gruplarını bilmesi yaşlı bireye yardım etmede son derecede önemlidir. Yaşlı istismar ve ihmali belirlemeye ve önlemeye ilişkin şu öneriler sıralanabilir;

- Toplumun ve özellikle yaşlıya bakım veren sağlık personeli, yaşlı bakım çalışanı, aile üyelerinin yaşlılık ve sorunları, yaşlı istismarı ve ihmali konusunda bilgilendirilmesi ve bu konuda medyanın desteğinin de alınması önemlidir.
- Yaşlıya sevgi ve saygı bilincinin kazandırılmasında ailelere ve eğitim kurumlarına önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda ilköğretim, lise ve üniversiteleri kapsayan faaliyetler planlanmalıdır.
- Özellikle istismar ve ihmal yönünden risk taşıyan yaşlı bireylere (Alzheimer, demans gibi mental sorunu olan hastalar gibi) bakım verenlerin ve yaşlı bakım çalışanlarının sorumluluklarını yerine getirmede yaşadıkları bilgi ve beceri eksikliği, yaşadıkları korku, anksiyete, stres, davranış sorunları, baş etmede yetersizlik, iletişim kurma

ve tedavi gibi konularda topluma yönelik eğitim, danışmanlık ve sosyal destek hizmetlerinin sağlanması son derece yararlıdır.

- Yaşlılık konusunda politikaların üretilmesi ve bu politikaların yaşama geçirmesi konusunda ilgili kurumların daha duyarlı davranması gerekmektedir.
- Yaşlanma 2002 Uluslararası Eylem Planının; yaşlılara karşı her türlü istismar, ihmal ve şiddetin ortadan kaldırılması hedeflerine ilişkin ulusal eylemlerin saptanarak, yaşama geçirilmesiyle yaşlıların topluma kazandırılması gerçekleştirilebilir.
- Ülkemizde yaşlı bakımıyla ilgili yürürlükte olan mevzuatın toplumun sosyo-kültürel yapısına uygun olarak güncelleştirilmesi gerekmektedir. Yaşlılık politikalarının geliştirilmesinde temel felsefe üç amacı kapsamalıdır: Öncelikle yaşlı bireylerin parasal güvencesi teminat altına alınmalıdır. Yaşlı bireylerin topluma aktif katılımını sağlayacak olanaklara yer verilmelidir. Yaşlı bireylerin geliştirmelerine, sağlıklı yaşlanmalarına ve sağlıklı yaşamlarına olanak sağlayacak hizmetler sunulmalı ve ortamlar yaratılmalıdır.
- Yasal önlemler olarak yaşlı bireylere; İlerde yetersizlik yaşayabileceği durumlarda yasal açıdan koruyacak birilerini, örneğin kendisini temsil edecek bir avukat veya yasal güçten destek ve öneriler alması, yasal ve sosyal anlamdaki görüşmelerini periyodik olarak devam ettirmesi, banka hesaplarını veya sosyal güvenlik evraklarını kontrol ederek düzenlemeler yapması, yanında güvenebileceği biri olmadan ve incelemeden herhangi bir doküman veya evrak imzalamaması, evden yalnız ayrılmaması önerilebilir (Şahin ve Yağan, 2013, s.290; Yeşil vd., 2016).

SONUÇ

Yaşlı bireyler, toplumun insan kaynaklarının önemli ve değerli bir unsurunu oluşturmaktadır. Yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranının artmasıyla yaşlı istismarı ve ihmal artış göstermekte ve yaşlıları inciten, yaralayan ve yaşama alanlarını daraltan bir sorun olmaya devam etmektedir. İstismar ve ihmal rapor edilmesi zorunludur. Bu nedenle istismar ve ihmal yaşayan bireyin, tanık olan kişinin, yaşlı bakım çalışanının, doktor, hemşire ya da sosyal hizmet uzmanının bu durumu bildirmeleri yasal zorunluluk ve sorumlulukları kapsamındadır. Genel olarak toplumda bu problem ile ilgili olarak bilgilendirilmeye ihtiyaç vardır ve bu yüzden uygun hizmetler (eğitim hizmetleri, güvenliği sağlayıcı hizmetler vs.) sağlanmalı ve geliştirilmelidir. Uygun yaşlı bakım çalışanı girişimleri ile yaşlı istismarı ve ihmal belirlenebilir, istismar ve ihmal döngüsü kırılabilir. Birçok ülkede potansiyel risk grupları için acil hizmetler mevcuttur. Ülkemizde de şiddete sıfır tolerans ilkesi ile şiddetin önlenmesinde sağlık, güvenlik ve adalet sektörü ile tüm toplumun

yakın işbirliğinin sağlanması çok önemlidir (Yeşil vd., 2016). Sağlık, eğitim kurumları, medya ve halkın bu konuda farkındalığını artırmaya yönelik aktiviteler planlanmalı, bu planlanmalar hayata geçirilmeli ve aktiviteler geliştirilerek artırılmalıdır.

Yaşlı istismarı ve ihmalinin hiçbir şekli kabul edilemez. Bu nedenle alınacak önlemler ve çeşitli girişimlerle yaşlı istismarı ve ihmalinin önlenmesi ve saptanması gerekmektedir. Tüm dünyada yaşlı nüfusun artması nedeni ile daha önceden sorun olmayan veya göz ardı edilmiş yaşlı bireylere yönelik hizmet ve düzenlemeler ülkemiz için sorun olmaya başlamıştır. Yaşlı bireylerin hak ettikleri insan onuruna yakışır şekilde yaşamalarına yönelik hizmetlerin ve imkânların hayata geçirilmesi gerekmektedir (Şahin ve Yağan, 2013, s.292).

KAYNAKLAR

- Akdemir, N., Görgülü, Ü., ve Çınar, F.İ. (2008). Yaşlı ihmali ve istismarı. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi.15(1):68-76.
- Anme T. (2004). A study of elder abuse and risk faktors in japanese families: focused on the social affiliation model. Geriatric and Gerontology International. 4: 262–63.
- Arpacı, F. (2005). Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık. Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları. Ankara.
- Artan, T. (1996). Aile içi fiziksel yaşlı istismarı. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Beşer, A., ve Kıssal, A. (2016). Yaşlı istismarı ve ihmali. Yaşlılık: Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2. (Ed. Velittin Kalınkara). Birinci Basım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara. ss.197-212.
- Eliopoulos, C. 2001. Gerontological Nursing. 5. Ed. Lippincott. Philadelphia.
- Kalınkara, V. (2011). Yaşlı istismarı ve ihmali. Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi. Birinci Basım. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
- Kıssal, A., ve Beşer, A. (2009). Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. TAF. Preventive Medicine Bulletin. 8(4):357-364.
- Koştü N. (2005). Yaşlı istismarı ve ihmalinin önlenmesinde halk sağlığı hemşiresinin rolü. Özveri Dergisi.2(2): 527-34.
- Küçükcaraca, N. (2000). Başarılı yaşlanma ve yaşlı istismarı. Antropoloji ve Yaşlılık Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayın No:006, (Ed: Gönül Erken ve Vedat Işıkhan), Ankara. S.107-117.
- Lök, N. (2015). Türkiye’de yaşlı istismarı ve ihmali: sistematik derleme. Psikiyatri-de Güncel Yaklaşımlar. 7(2):149-156.
- Uysal, A. (2002). Dünyada yaygın bir sorun: yaşlı istismarı ve ihmali. Aile ve Toplum. Nisan-Haziran 43-49.

Şahin, M.F., ve Yağan, M. (2013). Yaşlılarda ölüm-etik kavramı, yaşlı istismarı ve adli boyut. Yaşlılarda Güncel Sağlık Sorunları ve Bakımı. (Ed. Mustafa Altındış). Birinci Baskı. İstanbul Tıp Kitabevi. İstanbul. S.287-294.

Yeşil, P., Taşçı, S., ve Öztunç, G. (2016). Yaşlı istismarı ve ihmali. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi.6(2):128-134.

Extended Abstract

Aging is regarded as a process of change that begins in intrauterine life for every living thing and continues until death. The convenience that technology provides for human life, cognitive developments, awareness of maintaining and maintaining health, prolonged life expectancy, and the proportion of elderly population in society have increased. Aging is considered to be the last stage of human life and the aging cycle of the individual. The economic difficulties experienced with the physical and social changes during the old age period may come to the aged people by means of abuse and neglect when the elderly person is not adequately supported at home or institutional care relationship. Elder abuse and neglect is a phenomenon related to spousal abuse and domestic violence. Elderly exploitation includes acts of violence and bad behavior. Elderly neglect is that the obligation to care for family members, social workers, and private careers cannot meet the daily needs of the elderly individual. It is also defined as the elderly being unable or unwilling to receive the services and care they need in the event of physical weakness, mental illness, disability. Old age abuse and neglect is a problematic issue today as it is in the past. The causes of elder abuse are the elderly's life span, inadequate economic situation, poor housing conditions, domestic violence, cultural changes causing the decrease in the role and status of the elderly and less respect of the youth. Elderly abuse is defined as "any behavior that threatens or harms the health and well-being of the elderly person" or "an elderly being exposed to an unacceptable behavior by his caregivers in that culture over a certain period of time". Among the places where abuse and neglect may occur are most frequently the elderly's own home, hospitals, nursing homes and day care homes. Elderly abuse can be manifested in the form of physical, psychological, sexual and economic abuse. The persons who practice these types of abuse can be any person in charge or having authority. This person may be a spouse, child, relative, friend or neighbor, volunteer assistant, maid, health officer, social worker, elderly care worker along with any other person in charge. One of the problems of approaching the elderly is the neglect of the elderly. Elderly neglect can be defined as depriving the elderly person of basic needs such as food, clothing, warming. Knowingly or unknowingly, the elderly cannot eat, drink, take medicines, prosthesis, glasses or hearing aids, etc. Reluctant to fulfill their responsibilities in care, or refusing, the elderly individual is emotional, in physical pain and distress. Examples include issues related to eating, dressing, warming, personal hygiene and not being satisfied for long periods of time. The eco-

conomic difficulties experienced with the physical and social changes during the aging period can come to the aged due to the abuse and neglect of the elderly person in the home or institutional care where the care relation is not supported sufficiently. Exploitation requires the co-operation of different disciplines. However, family or elderly care workers are always at the forefront of identifying and interfering with real and suspicious situations because they are always together with elderly individuals. It is of most importance that elderly individuals care for elderly abuse and neglect, recognize the manifestations of abuse, abuse and neglect of health professionals and elderly caregivers, and know the risk groups. No form of elder abuse or neglect is acceptable. For this reason, it is necessary to determine and prevent elder abuse and negligence through measures and various initiatives to be taken. The services and possibilities for life that the elderly people are worthy of must be provided in proportion to the human dignity that they deserve. There are some risk factors for elderly abuse and neglect both in terms of the elderly individual and the caregiver. However, the causes of abuse and neglect should be determined. The determination of exploitation requires the co-operation of different disciplines. Family members and elderly care workers are always at the forefront in identifying and interfering with real and suspicious situations because they are always together with elderly individuals. It is considered that the first step in the prevention of elder abuse and neglect is to increase the knowledge, diagnostic skills and sensitivities of the elderly care workers and other health professionals about the subject. It is necessary for the health staff to have the skills of evaluating and diagnosing old abuse and neglect, especially those working in the primary level. Knowing the factors that pose a risk to the elderly launches the diagnostic process.